

UDK 811.163.42'366.58(091)

Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 30. VIII. 2005.
Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Željka Brlobaš

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
zbrlobas@ihjj.hr

STARČEVIĆEV GRAMATIČKI OPIS GLAGOLSKOGA VIDA

U radu se analizira gramatički opis glagolskoga vida u *Novoj ričoslovcici iliričkoj* (1812) i *Ričoslovju* (1849–1850) Šime Starčevića. Starčevićev je pristup opisu glagolskoga vida u *Novoj ričoslovcici iliričkoj* posredan zbog toga što je poimanje glagolskoga vida nastalo kao rezultat primarnoga opisa glagolskih vremena (imperfekta i aorista), a kao sekundarni element proizišao je upravo opis svršenih i nesvršenih glagola. U *Ričoslovju* Starčević eksplicitno razlikuje i definira svršene i nesvršene glagole. Analizom Starčevićeva gramatičkoga diskursa razlučuje se nekoliko temeljnih glagolskovidskih odrednica u dvama različitim autorovim pristupima gramatičkome opisu glagolskoga vida: svršeni i nesvršeni glagoli, glagolski vid i glagolsko vrijeme, glagolskovidska tvorba (imperpektivizacija/perpektivizacija), odnos glagolskoga vida i *Aktionsarta*.

1. Uvod

Za analizu opisa glagolskoga vida u gramatikama Šime Starčevića u ovome se radu u obzir uzimaju *Nova ričoslovica ilirička* (1812)¹ i *Ričoslovje* (1849–1850).² Iako je 1812. godine u Trstu objavljena Starčevićeva gramatika francu-

¹ *Nova ričoslovica iliriska: vojničkoj mladosti krajicnoj poklonjena trudom i nastojanjem Šime Starčevića xupnika od Novoga u Lici. U Tarstu 1812.* Pretisak gramatike objavljen je u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002. godine, u Biblioteci Pretisci, knj. 2.

² Analizirani dio gramatike objavljan je u zadarskom *Glasniku dalmatinskom* 1849. godine od broja 34 (27. 9.) do broja 60 (25. 12.) i 1850. godine od broja 1 (1. 1.) do broja 17 (26. 2.). Da je riječ o gramatici Šime Starčevića, potvrđuje i sljedeća bilješka koju je vjerojatno dodao tadašnji odgovorni urednik *Glasnika* Ante Kuzmanić u 34. broju (1849. godine), prvom u kojem

skoga jezika *Mozin Nova ričoslovica iliričko-franceska*, u kojoj je metajezik također hrvatski, ta gramatika zbog opisa francuskoga jezičnoga sustava ne uzima se u obzir.

U odnosu na glagolski vid kao složenu glagolsku kategoriju, posebno na razini gramatičkih opisa, navedene se gramatike analiziraju iz dvaju razloga. Obje gramatike rezultat su jezikoslovnih promišljanja istoga autora, ali pripadaju vremenski i metodološki dvjema temeljnim koncepcijama opisa glagolskoga vida u povijesti hrvatskih gramatika: posrednomu opisu glagolskoga vida (*Nova ričoslovica ilirička*) i neposrednome gramatičkom opisu (*Ričoslovje*) gdje se činjenica svršenih/nesvršenih glagola ističe kao jedno od temeljnih svojstava hrvatskoga glagola.

Što se tiče same kategorije glagolskoga vida, u ispitivanju Starčevićevih gramatika ne polazi se od kakva propisana teorijskoga modela ili zadanih opisnih gramatičkih činjenica, već se polazi od analize Starčevićeva gramatičkoga diskursa u kojem se pojavljuju elementi opisa zadane kategorije. Pritom se kao rezultat analize dobiva nekoliko temeljnih glagolskovidskih odrednica svojstvenih gramatičkome opisu.

2. *Nova ričoslovica ilirička* (1812)

O vrimenoričima (*vrimenorics*,³ glagol) u *Novoj ričoslovici iliričkoj* autor raspravlja u desetome poglavlju koje je brojem stranica najopsežnije u gramatici. Glagol je definiran kao “jedna besida, koja u vrimenu sadashnjem, proshastom, ali doshastom ukazuje, da se shtogod csini, tarpi, oli biva” (str. 49). Dobro je što se u definiciji, osim tipičnih glagolskih značenja, upozorava na jednu važnu glagolsku kategoriju, tj. na vrijeme, koja je još od antičkih mislitelja i gramatičara bila osnovni dio i *differentia specifica* u opisu glagola kao vrste riječi. Starčević glagole dijeli na *redljive* (sprežu se po općim pravilima) i *nered-*

---

se počelo objavljivati *Ričoslovje*: “Privridni i poštovani gosp. kanunik D.n Šime Starčević, jedan od najboljih današnjih hervatskih jezikučiteljah, spisao je ovo Ričoslovje (gramatiku) hervatsko, koje do sad nije na vidilo izišlo, i koje ćemo od sad redomice kad i kad priobćivati u ovom Listu za pravi nauk onizih štioch, koji su radi učiti naš jezik”.

³ Citate iz *Nove ričoslovice iliričke* navodim u izvornome slovoписu, ali bez nadslovaka (naglasnih znakova). Od današnjega grafijskoga sustava razlikuju se sljedeći grafemi: ch /č/, cs /č/, dj /đ/, sh /š/, x /ž/. Za slovoпис Starčevićeva *Ričoslovja* u *Glasniku* se nalazi sljedeće objašnjenje, dodano u obliku bilješke: “Sad po ovom novom obćenom pravopisu imamo tri izmišljena slova više, t. j. ć, č, i š; a četveto ž namisto x, jer se većini sadašnjih hervatskih književnikah učinilo, da je bolje pisati n. p. kuća, čovik, šala, žena, nego kucha, csovik, shala, xena kako bi htio g. Starčević” (1849: br. 34).

*ljive*⁴ (odstupaju u tvorbi nekih glagolskih vremena), tj. pravilne i nepravilne. U objašnjenjima prigibanja (sklonidbe) vrmenoriči promjenu nastavaka opisuje kao “okretanje slova ili slovke” na drugo slovo ili slovku. Valja naglasiti da je u primjerima paradigmi glagola s obzirom na tri konjugacijske vrste prema prezentskim nastavcima u Starčevića još uvijek onaj model koji se nalazi u Kašićevoj *Gramatici* (1604), dakle suodnos načina i vremena.⁵

Što je s kategorijom glagolskoga vida u Starčevićevoj *Novoj ričoslovici ili-ričkoj*?

Analizirajući sve dijelove gramatike u kojima se nalaze kakve smjernice o mogućem opisu elemenata koji su relevantni za izricanje kategorije vida, u poglavlju o glagolima, i to u dijelu *Glavna bilixenja* gdje objašnjava neka temeljna morfološka obilježja glagola, nalazi se Starčevićeva tvrdnja:

“4) Svaki skoro Ricoslovac druga daje vrmena, koj polak ni-macskoga, koj polak talianskoga, a koj i polak latinskoga jezika tako razlicito, i to na mistim breztemeljito, da kod csesto imenovana Otca Appendinia nesvarsheni nacsin vrime svarshenoga imade, shto ni u jednom jeziku najti ne budesh. Zato-bo isto, jere svarsheni razumak nesvarshena vrmenorics dati ne moxe” (str. 62).

Izuzmu li se podaci o Starčevićevu uzoru i prethodniku, gramatičaru F. M. Appendiniju, te o metodologiji pisanja gramatika, tj. opisu glagolskih vremena u odnosu na nabrojene jezike, ostaje primjetnim dio koji se odnosi na činjenicu *svršeni razumak – nesvršena vrmenorič*. Naime, tvrdnjom Starčević ističe

⁴ U primjerima su paradigmi *neredljivih* glagola *hotiti, rechi, iti/ichi, mochi* (usp. str. 67–70). O nazivima *redljivi* i *neredljivi* glagoli u okviru analize glagolskoga vida objašnjavam u dijelu teksta koji slijedi.

⁵ Indikativ (*kazajuchi nacsin*) ima glagolska vremena prezent (*sadashnje vrime*), imperfekt (*polakproshasto*), aorist (*proshasto samostavno*), perfekt (*proshasto sastavljeno*), pluskvamperfekt (*davnoproshasto*) i futur I. (*doshasto*). Imperativu (*zapovidajuchem nacsinu*) *sadashnje vrime* je današnji oblik imperativa. Konjunktiv (*vezajuchi nacsin*) ima prezent, kondicional I. (*poduvitno I.*) i kondicional II. (*poduvitno II.*), *buduchproshasto* vrijeme (futr II.) sadržava (veznik) + *budem* + glagolski pridjev radni, npr. *kada ja budem imao, a, o, a buduče* vrijeme sadržava (veznik) + *budem* + infinitiv, npr. *kada budem imati*. *Nesvrsheni nacsin* ima vrime *sadashnje* (infinitiv), *dionorics sadashnjega* i *proshastoga vrmena* (particip prezenta, npr. *orući, oruća, oruće* i particip perfekta, npr. *oravši, oravša, oravše*), *proshasto vrime* (glagolski pridjev radni, npr. *orao, orala, oralo, orali, orale, orala*) i *priricsno vrime* (glagolski prilog sadašnji, npr. *oruć*). Međutim, iako je tako u primjerima konjugacija, Starčević nerijetko u gramatičkome tekstu upotrebljava naziv *nesvršeni način* upravo za infinitiv koji je eksplicitno definiran: “*Nesvrsheni nacsin* ukazuje dilovanje, oli stalex koje stvari nacsinom neodlucivim brez izgovaranja broja i sobstvah: *Shtiti, pisati, govoriti*” (str. 109).

da ni u jednom jeziku nesvršeni glagol ne može imati svršeni *razumak*. Uzme li se u obzir da *razumak* kao višeznačna leksička jedinica može imati i značenje ‘oblik’, ali i ‘sadržaj, smisao, značenje’, što u ovome slučaju ipak otežava iščitavanje gramatičkoga teksta jer se ne može zaključiti misli li Starčević u tom slučaju na morfološki oblik ili na značenje, ipak ostaje eksplicitnim što Starčević navodi ovaj podatak u vezi s glagolskim vremenima. Da je riječ o pitanju implicitnoga poimanja svršenosti i nesvršenosti glagola, ostaje neupitnim, iako Starčević nazivom *nesvršeni način* imenuje i glagolski način, a ovdje ne pojašnjava naziv *svršeni način*. Pritom sintagma *nesvršena vrimenorič* jasno ukazuje da se takvo promišljanje eksplicitno odnosi na glagole.⁶

U dijelu *Od nacsinjanja vrimenah* (str. 63–67) riječ je o morfološkoj tvorbi glagolskih vremena gdje Starčević, između ostaloga, objašnjava da se polakprošasto vrijeme kazajućega načina (imperfekt indikativa) tvori (*nacsinja*) od “parvoga sobstva *sad. vr. kaz. nacs. okrichuch* slovo *m* na *ah, ashe, ashe, homo, hote, hu (...)*” (str. 63), te slijedi:

“§. 53. 2) Odstupljuju od ovoga zakona⁷ sve vrimenoricci ne imajuče sadashnje vrime kazajučega nacsina. Takve pak jesu sve one, koje jednom samo shtogod ucsiniti, iliti dilo jednim mahom svarshiti zlamenuju n. p. *umriti, udriti, ukrasti, skocsiti, dati*, ove i ovakve vrimenoricci, kako lahko poznajesh, jednim mahom dilo svarshuju, dali ne tako *umirati, udarati, krasti, skakati, davati*, jere ukazuju, da se isto dilo ponavlja oli dilovati napriduje. Poslidnje su *redljive*, a parve *neredljive*. Odkuda: (...)” (str. 63–64).

Da bi se zornije prikazalo što je Starčević iznio u dijelu o tvorbi imperfekta (koji se ne može tvoriti od glagola koji nemaju indikativ prezenta, dakle od svršenih glagola), uvodim hiponime *svršeni/nesvršeni glagoli* za hiperonim glagolski vid koje je Starčević imenovao nazivima *neredljive/redljive vrimenoriči*:

⁶ U poglavlju o sintaksi glagola Starčević definira svršene i nesvršene vrimenoriči, međutim ti nazivi nisu objašnjeni u kontekstu glagolskoga vida: “Jest pak svarshena vrimenoric, koja imade uza se ocsito ali potajno u parvom padanju ime ali zaima, n. p. *ucsim, pitam*, jest svarshena vrimenoric, jere ima uza se zaima *ja* razumivim nacsinom; *mi se csudimo, shto vi govorige*, ima se zaima ocsito, *mi, vi. Govoriti, misliti, csuditi se*, jesu vrimenoricci nesvarshene, jere ne mogu primiti podloge, iliti parvoga padanja” (str. 88).

⁷ Misli se, dakako, na morfološku tvorbu imperfekta.

SVRŠENI GLAGOLI	NESVRŠENI GLAGOLI
NEREDLJIVE VRIMENORIČI	REDLJIVE VRIMENORIČI
a) – “sve vrimenoricsi ne imajuče sadashnje vrime kazajuchega nacsina” b) – “sve one, koje jednom samo shtogod ucsiniti, iliti dilo jednim mahom svarshiti zlamenuju” (str. 63)	b) – “ukazuju, da se isto dilo ponavlja oli dilovati napriduje” (str. 63–64)
<i>umriti, udriti, ukrasti, skocsiti, dati</i>	<i>umirati, udarati, krasti, skakati, davati</i>

Iz danoga pregleda uočava se sljedeće:

I. Starčević je posredno uočio odnos svršenih i nesvršenih glagola, i to na temelju morfološke tvorbe imperfekta,

II. hiponimski nazivi hiperonimski neimenovane kategorije glagolskoga vida su *neredljivi* i *redljivi* glagoli, dakle oni pravilni i nepravilni⁸ s obzirom na morfološku tvorbu glagolskih vremena; njihove definicije, tj. opis njihovih obilježja dani su:

1. gramatički – ono što je u tablici navedeno pod a) za neredljive vrimenoriči, tj. svi svršeni glagoli nemaju prezent indikativa, a za redljive vrimenoriči na mjestu “praznoga” a) dijela virtualno se može postaviti da imaju prezent indikativa; posredno se, budući da je riječ o morfološkoj tvorbi imperfekta, može dodati i činjenica da neredljive vrimenoriči nemaju imperfekt, a da ga redljive imaju,

2. semantički – dio koji je, za obje vrste glagola, stavljen pod b) i u kojem su dijelu eksplicitno objašnjena značenja svršenih i nesvršenih glagola.

Slijedi Starčevićev opis morfološke tvorbe aorista, glagolskoga vremena koje, po autorovu zaključku, imaju sve vrimenoriči koje nemaju prezent indikativa, tj. svi oni glagoli koji su svršeni:

⁸ Nazivima *redljivi* i *neredljivi* glagoli imenovana je jedna druga podjela glagola, i to ona s obzirom na tvorbu glagolskih vremena. Stoga u ovome slučaju dolazi na neki način do terminološke homonimije jer isti izrazi pokrivaju različita značenja – pravilni i nepravilni glagoli s obzirom na tvorbu glagolskih vremena, i pravilni i nepravilni glagoli s obzirom na Starčevićevo objašnjenje glagola svršenih i nesvršenih.

“1.) Vrimeroricsi parve varste⁹ izhodeche u nesvarshenom nacsinu na *ati* csine proshasto samostavno kaz. nacs. na *oh, de, de, dosmo, doste, doshe*, kao: *dati, prodati, prodadoh, prodade, prodade, prodadosmo, prodadoste, prodadoshe, dadoh, dade, dade, dadosmo, dadoste, dadoshe*.

2.) Izhodeche na *nuti* kao *dignuti, skinuti* csine na *uh, u, u, usmo, uste, ushe, punuh, punu, punu, punusmo, punuste, punushe, skinuh, skinu, skinusmo* i ost.

3.) Izhodeche na *sti* kao *jisti, ukrasti, pasti* okrichu *sti* na *doh, de, dosmo, doste, doshe, padoh, pade, pade, padosmo, padoste, padoshe, vindar dovesti, i, dovésti* sa svojim korenom *vésti* imadu *zoh, ze, i* ost. *dovezoh, doveze, doveze, dovêzosmo, dovêzoste, dovêzoshè, dovêzoh, dovêzè, dovêzè, dovêzosmo, dovêzoste, dovêzoshè*.

4(!)) Izhodeche na *iti* kao *udriti, pokriti, umriti* imaju na *ih, i, ismo, pokrih, pokri, pokri, pokrismo, pokriste, pokrishe (...)*¹⁰.

5.) Izhodeche na *eti* okrichu *ti* na *h, xeti, uzeti, xeh, xe, xe, xesmo, xeste, xeshe, uzeh, uze, uze, uzesmo, uzeste, uzeshe*.

6.) Izhodeche na *chi* csine na *koh, cse, cse, kosmo, koste, koshe, sichi, rechi, pechi, sikoh, sicse, sicse, sikosmo, sikoste, sikoshe, rekoh, recse, i* ost.

Ostala *dati che obicsaj, csuti, csuh, polak 2)*” (str. 64).

Na temelju citiranoga proizlazi nekoliko činjenica:

1. Starčević objašnjava morfološku tvorbu aorista (*proshastoga samostavnoga* vremena) za svršene glagole (primjeri te tvorbe aorista i neki su nesvršeni složeni glagoli),

2. pogleda li se detaljnije šest infinitivnih dočeta – *ati, nuti, sti, iti, eti, či* – uočava se da je Starčević uzeo u obzir veliku većinu glagola koji su, s obzirom na tako postavljen infinitivni dočetak, svršeni glagoli. Pritom svakako valja imati na umu da u ovoj gramatici još nije uspostavljena podjela glagola po morfološkim vrstama.

⁹ Tj. neredljive vrimeroriči, odnosno svršeni glagoli.

¹⁰ U izostavljenome dijelu nalaze se Starčevićeva pronicljiva razlikovanja naglasnih činjenica, što potvrđuje njegovu izrazitu osobinu zapažanja i definiranja akcentoloških problema, što je, između ostaloga, vrijedan autorov prinos hrvatskomu jezikoslovlju: “Ovo vrime valja razluciti od zapovidajučega nacsina, jere se u onom ima nadslovak, a u ovom ne *pòkri, sakri*, i ost. iznimlje se *udriti, u zap. nac. udri, u prosh. ùdri, i josh koja*” (str. 64).

Međutim, ono što ovdje posebno naglašavam jest da Starčević uzimajući u obzir tzv. infinitivni dočetak (koji tako zovem upravo zbog toga što nije u pitanju samo nastavak *-ti*) u njemu uvijek postavlja nastavak *-ti* plus još nešto, a to je dio iz osnove, dakle *a + ti*, *nu + ti*, *i + ti*, *e + ti* i *ø + ti*. Iz toga se nameće dvoje:

– prvo, potvrda teze J. Silića “da je glagolska osnova (najmanje) dvomorfemska i da se ono što je čini različitom od druge glagolske osnove krije u ‘umetku’. Takvo naime shvaćanje glagolskoga ustrojstva ne može dovesti do toga da se osnove izjednačuju, da se npr. infinitivna osnova izjednačuje s prezentskom. Svaki glagolski oblik ima (isključivo) svoju osnovu. Infinitiv ima infinitivnu, a prezent prezentsku osnovu. Niti infinitivna osnova može biti prezentska niti prezentska infinitivna” (Silić 1998:242); u skladu s navedenim Starčevićevim modelom navođenja dočetakova svršenih glagola potvrđuje se i teza da “postoje posebni morfemi kojima se izražava svršenost (perfektivnost) i posebni morfemi kojima se izražava nesvršenost (imperfektivnost) radnje, stanja ili zbivanja” (Silić 2003a:32) gdje autor navodi morfeme svršenih glagola *-Ø-*, *-a-*, *-i-*, *-je-*, *-ije-*, *-nu-* kojima je gotovo istovjetan Starčevićev navod za svršene glagole,

– drugo, upravo je i činjenica glagolskoga vida pridonijela tomu što su se u gramatičkom objašnjenju glagolskih vremena aorista i imperfekta morali uzeti u obzir svršeni i nesvršeni glagoli. Drugim riječima, opis je morfološke tvorbe aorista i imperfekta uvjetovao da gramatičar mora posredno uočiti postojanje svršenih i nesvršenih glagola, iako primarno i eksplicitno ne uočava vrijednost te glagolske kategorije, i ne definira je.

Istražujući moguća objašnjenja glagolskoga vida, nailazi se u *Novoj ričoslovinci* i na dio u kojem se ističe Starčevićev polemičan ton izazvan upravo činjenicom svršenih i nesvršenih glagola (u kontekstu glagolskih vremena), odnosno načinom njihova posrednoga opisa u drugih hrvatskih gramatičara, Starčevićevih prethodnika:

“Shto napokon govori Della Bella na 1. 27 na svarhi § 3. p. 13. u Ricoslovinci mletacskom, a Otac Appendini na 1. 98, da imade vrimenoricsih razlicsitoga izhadjanja, a istoga skoro zlamenovanja kao: *napraviti*, *i napravljati*, *kupiti*, *i kupovati*, a da vindar razlicsito izhode u *pol. prosh.* vrimenu, ali che oprostiti jedan i drugi; drugo-bo je vrime *proshasto* a drugo *polakproshasto*, niti je *napravljah* u *proshastom*, nego u *polakproshastom* (vidi §. 53. 2.), ni *napravih* u ovom nego u onom; gdi ni je korena, ne ima ni mla-dice” (str. 65–66).

Naime, ono što je ovdje posebno važno jest to da se Starčević vraća pitanju glagola *razlicitoga izhadjanja, a skoro istoga zlamenovanja*, oprimgjerivši postavku primjerima ‘napraviti, i napravljati, kupiti, i kupovati’. Sada se odnos svršenih i nesvršenih opisuje uz pomoć nove gramatičke pojedinosti, a ta je da članovi vidske opreke imaju različite nastavke (*izhadjanja*¹¹) (prethodno je gramatički opis bio na temelju zaključka da svršeni, tj. neredljivi glagoli nemaju prezent indikativa). Time se pokazuje da se osim kategorije glagolskih vremena koja se prožimala s kategorijom vida i pitanje osnove i nastavaka (u današnjem terminološkom smislu), odnosno razlike u završecima vidskih parnjaka, nametalo kao činjenica koju gramatičari nisu mogli zaobići. Dakako, važno je pritom bilo uočiti pojavu jednako kao i opisati je na adekvatan način što uvijek nije bilo posve lako i jednostavno i zahtijevalo je podosta vremena u promišljanju i zaključivanju. Takvi vidski parnjaci jesu, kaže sada Starčević, *skoro istoga zlamenovanja*, što znači da i značenje uzima u obzir, ali tim *skoro* pokazuje svoju nerješivost objašnjenja na razini značenja.¹² U nastavku citata slijedi:

“Rekosmo, da vrimenoricisi zlamenujuče dilovanje jednim mahom svarsheno ne imadu sadashnjega vrimena *kazaj. nacs. daklen* josh manje polak proshasto, koje se od njega izvodi, ako ne *buduche vezajuchega nacsina*; ne more-bo se rechi: *ja napravim, ja kupim*, nego *ako, kada, da napravim, kupim*, i ost. za imati pak sadashnje vrime, valja uzeti od ovih izvedenu vrimenoricis *napravljati, kupovati, napravljam, kupujem*” (str. 66).

Budući da su svršeni glagoli “vrimenoricisi zlamenujuče dilovanje jednim mahom svarsheno”, to na gramatičkome planu uvjetuje nemogućnost tvorbe prezenta i imperfekta, te budućega vremena u konjunktivu. Da bi se mogao tvoriti prezent indikativa, Starčević predlaže da se od takvih svršenih glagola (npr. *napraviti, kupiti*) uzme *izvedena* vrimenorič, odnosno njihov nesvršeni parnjak (*napravljati, kupovati*):

¹¹ Da je riječ o nazivu za nastavak, potvrđuje se u gramatici kada Starčević kaže da Appendini “vishe izhadjanjah daje, nego iliriciski podnosi”, tj. Appendini “veli od vrimenoricisi *krasti*, da imade u *polakpr. kradiah, kradih, i kradoh*, kada međjuto jezik samo *kradoh, kradiah* mucсно, a *kradih* nikako podnosi” (str. 64–65). Naziv *izhadjanje* upotrebljava npr. i I. Mažuranić u *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839).

¹² Pritom valja naglasiti da je takvo objašnjenje nastalo pod izravnim utjecajem Appendinija. Osim toga, u tome je citiranome ulomku Starčević izravno kritizirao navedene Appendinijeve zaključke.

svršeni glagoli	nesvršeni glagoli
	izvedene vrimeroricsi
<i>kupiti, napraviti</i>	<i>kupovati, napravljati</i>

Starčević je na kraju gramatičkoga opisa morfoloških obilježja glagola dao još neka objašnjenja u posebnom potpoglavlju *Od Vrimeo-koreno-ricsih* (str. 71–72). Iako po načinu opisa nije potpuno razvidno o čemu ja zapravo riječ, ipak je jasno da je želio naznačiti neke činjenice povezane sa svršenim glagolima. Ponajprije, čini se, riječ je o odnosu korjenitih i izvedenih riječi.

“*Od Vrimeo-koreno-ricsih*.”

§. 59. Sveako ne samo vrimerorics, nego i isto ime samostavno imena oli vrimeroricsi, oli kojemu drago beside primaxe koren biti; nishta od manje posebnim nacsinom nikoje vrimeroricsi ovo ime posvoivaju (...)” (str. 71).

Slobodnim tumačenjem Starčevićeva pomalo nejasnoga sadržaja mogla bi biti u pitanju tvorba riječi općenito, odnosno pitanje korijena riječi koji može imati imensko ili glagolsko obilježje, pa stoga i glagoli mogu biti korijen riječi. Slijedi:

“(...) Vrimeroricsi ove jesu, koje taknusmo na §. 53 ne imajuče sadashnjega vrimea kazajučega nacsina, u kojim, kako je inostrancu mucсно kod redljivih parvo sobstvo izvesti, tako je mucсно najti buduče vezajučega nacsina. Ne manje nishta koliko moguče biashe dokucsiti, najdosmo slidecha: (...)” (str. 71).

Ako se pretpostavi da *vrimeroricsi ove jesu* vrimeo-koreno-ricsi iz naslova, onda su to svršeni glagoli (točnije “vrimeroricsi ne imajuče sadashnjega vrimea kazajučega nacsina”) o kojima je Starčević već raspravljao i što je ovdje već objašnjeno. Da bi valjda pojasnio temeljna obilježja svršenih glagola, a u skladu s činjenicom da su takvi glagoli korjeniti (“od kojih izhode *gibati, dihati, nicati, vikati*”), on objašnjava morfološku tvorbu prezenta i budu-

će vrijeme konjunktiva (jer je tvorba prvoga lica jednine tih glagolskih vremena strancima problem). Zato umeće pet sljedećih objašnjenja:

“1) (...) Vrimeroricsi, koje dilovanje jednim mahom svarsheno ukazuju, izhodeche u *nesvarshenom nacsinu* na *nuti* kao: *ganuti, dahnuti, niknuti, viknuti*, od kojih izhode *gibati, dihati, nicati, vikati* i ost. u buduchem vrimenu kazajuchega nacsina¹³ okrichu slovke *uti* nesvarshenoga nacsina na *em: da ganem, dahnem, niknem, viknem*” (str. 71).

U sljedećim je objašnjenjima, kao i u prethodno citiranome, metodologija slična kao i u opisu tvorbe aorista svršenih glagola, dakle polazni je element infinitivni dočetak svršenih glagola (sadržava i infinitivni nastavak, i osnovotvorni morfem¹⁴, često i samoglasnik iz korijena, ovisno o primjeru) koji se u ovom slučaju mijenja u prezentski dočetak:

“2) Izhodeche na *riti* kao *umriti* okrichu *iti* na *em: kada umrem, proxdrem, udrem, odrem*; izvadi *pokriti, sakriti, pokriem, sakriem*, i josh koja.

3) Izedeche (!) na *chi* okrichu *chi* na *csem utechi, kada utecsem, izpecsem, svucsem*.

4) Izhodeche na *csiti, citi* okrichu *iti* na *im* ako *smocsim, skocsim, posvidocsim, baciti, bacim*; na *csati* csine *am dokoncsam*.

5) Izodeche (!) na *biti* ali *piti* okrichu *ti* na *em dospiem, kupim, ubiem (...)*” (str. 71–72).

Općenito, *vrimeno-koreno-riči* primjeri su svršenih glagola koje je Starčević tako nazvao i objedinio u tu skupinu da bi lakše mogao objasniti tvorbu prezenta u indikativu i budućega vremena u konjunktivu. Poslije toga ponovno se vraća pitanju korjenitih i izvedenih glagola sljedećim zaključkom:

“Rechi che tkogod, da bi se bolje ove ricsi za izvedene, a protivne za korenite uzeti mogle, mislio sam i ja o tom (...)” (str. 72).

¹³ Pretpostavljam da je moralo biti rečeno *vezajućega načina*, jer uspostavlja oblike veznik + prezent svršenih glagola, a o vezajućem načinu rečeno je i u prethodnome dijelu citata.

¹⁴ J. Silić (1998:243) upotrebljava nazive *osnovotvorni morfem* i *osnovski (tematski) morfem* (Silić 2003b:17).

To znači da je u dvojbi glede odnosa vidskih parnjaka za koje ne može sa sigurnošću utvrditi je li korjeniti glagol svršeni (što je zaključeno u prethodnoj tablici) ili pak nesvršeni glagol što mu se ovdje nameće kao moguće rješenje, dakle prethodna bi tablica sada bila ovakva:

svršeni glagoli	nesvršeni glagoli
-----------------	-------------------

izvedene vrmenoricsi	
<i>kupiti, napraviti</i>	<i>kupovati, napravljati</i>

Iako je, čini se, Starčević time želio istaknuti primarno objašnjenje onih glagolskih vremena koja se ne mogu tvoriti od svršenih glagola pa ta vremena tvore od nesvršenih, posredno bi se moglo zaključiti da je riječ o modelu imperfektivizacije/perfektivizacije. Naime, nije li Starčevićovo pitanje jesu li svršeni glagoli izvedeni ili korjeniti ili su to nesvršeni glagoli zapravo pitanje nastaju li svršeni glagoli od nesvršenih ili nesvršeni od svršenih. Na kraju potpoglavlja njegov osobni zaključak potvrđuje da je *mucsno najti* (poslužim li se njegovim stilom) pravo objašnjenje.

U Starčevićovoj *Novoj ričoslovcici iliričkoj* nalaze se i odrednice o povezanosti glagolskoga vida i kategorije neodređenosti/određenosti. S obzirom na novija istraživanja, i to u okviru sekundarnoga načina izražavanja kategorije (ne)određenosti, I. Pranjković zaključuje “da u izravnoj relaciji prema kategoriji neodređenosti/određenosti može biti i kategorija glagolskoga vida (aspekta). Tako svršeni (perfektivni) glagoli često signaliziraju neodređenost, npr. *Danas sam dobio poklon* ili *Ivan je donio knjigu*, a nesvršeni (imperfektivni) određenost, npr. *Poklon nisam nikome pokazivao* ili *Ivan je i prije donosio knjigu*. To je vezano za činjenicu da se uz svršene oblike često vežu oznake za novospomenute predmete, a uz nesvršene oblike oznake za već poznate i/ili spomenute predmete (npr. poznate iz konteksta)” (usp. Pranjković 2000:346; 2001:45). U skladu s navedenim promišljanjem, analizirajući načine izricanja kategorije neodređenosti/određenosti u Starčevićovoj *Novoj ričoslovcici*, B. Tafra (2002:150–151) zaključuje da Starčević, osim pridjeva, u ulozi (ne)određenosti uočava svršene i nesvršene glagole jer u rečenici *Mlad csovik svasho ucsini* “neodređenim pridjevom nije identificiran agens, a prezent svršenoga glagola izriče relativnu sadašnjost koja se odnosi na svako vrijeme, dakle upućuje na neodređenost”, a u rečenici *Mlad csovik svasho radi* “određenim pridjevom agens (je) identifi-

ran (...), a nesvršenim prezentom izrečena je apsolutna sadašnjost”.¹⁵

3. *Ričoslovje* (1849–1850)

U *Ričoslovju* je glagol (vrimenorič) definiran kao “oni dil govorenja, koi s’ obzirom na vrime, i na način vezanja kodgovora s’ podlogom, kroz lice, i obrazovanje svoga sklanjanja, i zaveršivanja otkriva, izgovara, i pokazuje *stanje, činjenje, i terpljenje* podloge s’ njezinim kodgovorom” (1849: br. 56). U definiciji je sažeto nekoliko čimbenika – morfološka obilježja glagolskoga vremena, lica, sprezanja i nastavaka i semantička svojstva povezana sa sintaktičkom ulogom subjekta i predikata (podloge i kodgovora). Glagolska vremena nazivima i definicijama bitno se ne razlikuju od onih u *Novoj ričoslovici iliričkoj*. Kada “vrimenorič sapinje kodgovor s’ podlogom, onda izgovara i zamišljaj od vremena, u kojem se ima kodgovor s podlogom” (1849: br. 57). Pritom vrijeme može biti ono koje je prošlo, koje je sada i koje će se dogoditi. Indikativno je da Starčević ovdje glagol i glagolsko vrijeme povezuje sa sintaktičkim obilježjem subjekta i predikata.

Starčević razlikuje glagole po izvoru, po licu, po značenju i po sklanjanju, što posebno ističem zbog toga što se na temelju nekih pojedinosti u opisu navedenih skupina glagola zaključuje da je riječ i o uočavanju svojstva svršenih i nesvršenih glagola. U obilježju *po izvoru* Starčević na prvo mjesto stavlja da “izvori dakle od vrimenoričkih jesu: a) iste izvorne vrimenoriči, kao: *Dizati od dignuti, potezati od potegnuti, lupati od lupnuti, bubati od bubnuti, vikati od viknuti*, i ost.” (1849: br. 58). Riječ je zapravo o tome da Starčević daje pregled glagola s obzirom na to je li u korijenu glagola glagol, imenica (npr. *sol – soliti*), pridjev (npr. *zelen – zeleniti*) ili broj (kao vrsta riječi). Uspostavivši najprije odnos glagol – glagol, supostavlja primjere pravih vidskih pamjaka, odnosno model u kojem je sufiksacijom (*-nu-*) postignuta svršenost nesvršenomu glagolu, iako primarno Starčeviću namjera nije bila pokazati odnos svršenih i nesvršenih glagola.

U opisu glagola *po zlamenovanju* navodim četvrto i peto obilježje¹⁶ u kojima

¹⁵ Navedene se rečenice nalaze u *Novoj ričoslovici iliričkoj*, str. 38, u kontekstu Starčevićeva opisa (ne)određenih pridjeva: “Takodjer pridavno ime izhodeče na samoglasnik ima odredno i na blice stisnuto zlamenovanje, a kad na skupglasnik izhodi, obcheno i neodredjeno n. p. drugo che rechi: *Mlad csovik svasho ucsini*, a drugo *mladi csovik svasho radi*”.

¹⁶ Prva se tri obilježja, čini se, odnose na prijelaznost glagola (svojstvo glagola da im radnja prelazi ili ne prelazi na objekt objašnjenju spram subjekta (podloge) i glagola (vrimenoriči):

“Još više razlučuju se vrimenoriči po njihovu zlamenovanju, jerbo:

a) Jedne izgovaraju samo stanje od podloge, iliti niko unutarnje činjenje, koje od podloge na drugu neprilazi; kao: Státi, ležati, spavati, živiti, umirati.

Starčević promišlja o glagolima s obzirom na *trajanje činjenja*:

“§ 93. (...) d) Nikoje¹⁷ imaju obzir na samo stanje i trajanje od činjenja bez prekidanja, i s' prekidanjem od istoga trajanja. One vrimenoriči, koje izgovaraju trajanje bez prikidanja, kao: Lomiti, psovati, karati, mutiti, zovu se *samostručno činiteljne*, ali *nesvršiteljne*. A one vrimenoriči, koje izgovaraju činjenje s' prikidanjem činjenja, i njegova trajanja; kao: Smučivati, tuckati, odlamati, zagrizati, zovu se *čestočiniteljne*.”

“e) Ima takovih vrimenoričih, koje bez obzira na početak, i trajanje izgovaraju samo *svršetak* od činjenja; kao: baciti, rinuti, dignuti, sisti, skočiti, izbiti, ubiti. I tako napokon” (1849: br. 58).

Postave li se elementi definicija u odnos, dobiva se sljedeće:

GLAGOLI	GLAGOLSKI VID	AKTIONSART
vrimenoriči	– trajanje bez prekidanja	<i>samostručno činiteljne</i> (<i>nesvršiteljne</i>)
	– trajanje s prekidanjem (činjenje s prekidanjem trajanja i činjenja)	<i>čestočiniteljne</i>
	– <i>svršetak</i> činjenja bez obzira na početak i trajanje	

a(!) Druge izgovaraju skupa stanje od podloge, i činjenje, koje na drugoga prilazi, iliti koje se i podloge, i drugoga tiče, kao: Goniti, tirati, tući, šibati, putiti, učiti.

c) Mnoge izgovaraju samo činjenje, i stanje podloge bez obzira na drugoga; kao: Vikati, putovati, hoditi, skakati” (Starčević 1849: br. 58).

Inače, obilježje je prijelaznosti glagola uočio već i sam Kašić u uvodnome dijelu opisa glagolā u svojoj *Gramatici*: “U nas se pak, kako se meni čini, i lični i bezlični glagol može podijeliti na prijelazni, koji svojim djelovanjem prelazi na nešto drugo, i na neprijelazni glagol, koji svojim značenjem ne prelazi na nešto drugo” (Kašić 2002:167).

¹⁷ Misli se na glagole, odnosno vrimenoriči.

Iz postavke se može zaključiti da je Starčević u ovoj podjeli glagola naznačio temeljni odnos glagolskoga vida kao gramatičke kategorije i načina vršenja glagolske radnje (*Aktionsart*) koji obuhvaća različite semantičke skupine glagola. Takva se semantička skupina u ovom slučaju odnosi na protjecanje radnje u vremenu (početak, trajanje, završetak). Ponajprije, izuzme li se na temelju Starčevićeva objašnjenja pitanje glagolskoga vida, onda je u prethodnim definicijama označen samo način vršenja radnje. Pogleda li se objašnjenje samostručno činiteljnih (nesvršenih) glagola, uočava se da je riječ o neprekidnim glagolima, a da je u čestočiniteljnih glagola dano objašnjenje učestalih glagola. I jedna i druga skupina oprimjerena je samo nesvršenim glagolima. Skupinu glagola koja izriče svršetak radnje bez obzira na početak i trajanje Starčević nije imenovao. S obzirom na način vršenja glagolske radnje to su završni (finitivni) glagoli, a ta je skupina oprimjerena samo glagolima svršenoga vida. Ono što želim naglasiti na temelju postavljenoga Starčevićeva gramatičkoga opisa glagola iz 1849. godine jest potvrda činjenice da glagolski vid nije jednak načinu vršenja glagolske radnje, odnosno da su *glagolski vid i Aktionsart dvije različite činjenice* u sustavu hrvatskoga glagola. Da tomu nije tako, onda Starčević ne bi mogao za neprekidne i učestale nabrojiti samo glagole nesvršene po vidu, a za finitivne svršene. Glagol kao takav primarno u hrvatskome jeziku nosi po sebi kategoriju glagolskoga vida, a podjela glagola po značenju samo je sljedeća mogućnost svrstavanja glagola spram određenih semantičkih skupina. Drugim riječima, *Aktionsart* je uvijek podređen glagolskomu vidu. Glagoli su dakle po vidu svršeni i nesvršeni i to primarno, da bi od tih i takvih glagola Starčević birao i umetao primjere u podjelu glagola po načinu radnje (*Aktionsart*).

Vratimo li se završetku Starčevićeva § 93. e) odjeljka, uviđamo da se rečenica *I tako napokon* odnosi na § 93. f) odjeljak (objašnjenje) u kojem se, sukladno temi ovoga istraživanja, izriče temeljna Starčevićeva odrednica glagola (vrimenoriči) u *Ričoslovju*:

“f) Najpoglavitija razlika medju našim vrimenoričim stoji u tomu, da su jedne *trajateljne* ili *nesvršiteljne*, a druge su *svršiteljne*” (1849: br. 58).

Starčević je ovom tvrdnjom izrekao osnovno obilježje hrvatskih glagola, a nazivima *trajateljni* (*nesvršiteljni*) i *svršiteljni* imenovao je članove vidske opreke. Taj podatak važan je i za hrvatsku gramatičku terminologiju.

Budući da je tu tvrdnju izrekao kao šesti (f) dio razlikovanja glagola po zna-

čenju, ostaje nejasno smatra li svršene i nesvršene glagole dijelom podjele glagola po značenju ili kao samostalnu odrednicu budući da definicije svršenih i nesvršenih glagola stavlja u posebne odjeljke, svaku posebno:

“§. 94. *Trajateljne* vrmenoriči zovu se one, koje pokazuju stanje, i činjenje, bez svakoga obzira na početak, i svršetak od stanja, i činjenja, one su praviteljne, imaju sve načine, i sva vrmena; kao: Moliti, prositi, siditi, suditi, smerditi, spavati” (1849: br. 58).

Jedan je od segmenata definicije nesvršenih glagola objašnjenje da su to glagoli koji pokazuju radnju i stanje bez obzira na njihov početak i svršetak. Drugi je segment objašnjenje gramatičkih (morfoloških) obilježja takvih glagola: oni su pravilni jer imaju sve glagolske načine i glagolska vremena.

“§. 95. *Sveršiteljne* vrmenoriči jesu one, koje s’ jednim mahom sveršeno činjenje izgovaraju; ovo tako okončano sveršenje ima obzir samo na prošavše, ali pak samo na buduće vrime tako, da za njim ima vazda sliditi jedno drugo činjenje, u pogledu kojega ono od sveršiteljne vrmenoriči mora biti jurve sveršeno, ništanemanje sveršenje ovoga, i počimanje onoga drugoga činjenja stoji u vrime-nu tako na blizu, kako da u isto, i to u sadanje vrime bivaju, premda sveršiteljne vrmenoriči u vlastitom razumku sadanjega vrime-na neimaju” (1849: br. 58).

Definicija je svršenih glagola više nego složena, ali se u njoj ističu morfološka, semantička i, čini se, sintaktička obilježja svršenih glagola. Naime, značenjski gledano svršeni glagoli su oni koji izriču potpuno svršenu radnju, završenost, svršenost. Radnja svršenoga glagola može se odnositi samo na prošlost i budućnost. Morfološko svojstvo izrečeno je tvrdnjom da svršeni glagoli po svom obliku nemaju prezent, tj. sadašnje glagolsko vrijeme. “Sredina” definicije čini se da je temeljena na sintaktičkome opisu relativne upotrebe vremena tako što u rečenici za svršenim glagolom (svršene radnje) mora slijediti svršeni glagol (svršene radnje), ali njihove se radnje moraju “vremenski” nadovezivati neposredno jedna na drugu, tj. u “vremenu” moraju stajati veoma blizu, gotovo kao “sada”. Shvaćanje navedene sintaktičke razine opisa svršenih glagola temeljim na osnovi gramatičkoga teksta koji slijedi, a Starčević ga je naslovio kao *Biliška*. Ta je bilješka dodana odmah poslije definicije svršenih glagola:

“*Biliška*. Pišu nikoji Hrvatski Ričoslovci, da se sa sveršiteljnom vrimenoriči nemože odgovoriti na pitanje: *Što činiš?* nego samo na pitanje: *Što si činio?* ali *Što ćeš činiti?* Oni varaju sebe i druge: Prijatelj prijatelja uprav naški može ovako upitati: n. p. Prijatelju! *Što činiš* u večer po zimi, kada društvo *ostaviš* u kafani? i on mu može uprav odgovoriti: Kad *ostavim* društvo, ali kada izajdem iz pisarnice, ja *dodjem* doma, *upitam* ženu za večeru, *uzmem* knjigu, *sidem* k’ svići pokraj dice, i štijem do večere, kad *večeram*, ja se *dignem*, *zahvalim* Bogu, *projdem* nekoliko putah priko sobe, za tim pomolim se Bogu, ležem na postelju, *pokrijem se*, i počivam. Ovdje je upravno pitanje ne, što si činio? ni, što ćeš činiti? nego baš: *Što činiš?* i odgovara se kroza same sveršiteljne vrimenoriči *ostavim*, *izajdem*, *dodjem*, *uzmem*, *sidem*, *dignem*, *zahvalim*, *projdem*, *pomolim se*, *ležem*, *pokrijem se*” (1849: br. 59).

Na navedeni citat u kontekstu uočavanja svršenih glagola u prezentu osvrnuli su se najprije Z. Vince (1971), a zatim i B. Tafra (1993). Vince je uočio: “Govoreći u broju 59. o perfektivnim i imperfektivnim glagolima, zanimljiva je Starčevićeva napomena kojom ponosno odbija mišljenje da se sa ‘sveršiteljnim vrimenoričima’, dakle s perfektivnim glagolima, ne bi moglo odgovoriti na pitanje: što činiš? nego samo na pitanje: što si činio? Što ćeš činiti? (...). Pisac je dakle zadovoljan što je otkrio upotrebu perfektivnih glagola u (historijskom) prezentu” (Vince 1971:288). B. Tafra (1993:120) u odnosu na navedeni dio gramatičkoga teksta zaključuje da je Starčević zabilježio upotrebu relativnoga svršenog prezenta.

M. Gojmerac pitanje, o kojem ovdje raspravlja i Starčević, uzima kao jedan od kriterija vidskih proba za imperfektivnost¹⁸: “Već je Miklošić¹⁹ istakao da se na pitanje *was machst du da?*, dakle, za izricanje aktualne sadašnjosti, može odgovoriti jedino imperfektivnim glagolom. Od tada ova tzv. ‘prezentska proba’ i odgovor na pitanje *Što sada činiš?* predstavljaju osnovnu vidsku probu za utvrđivanje imperfektivnosti” (Gojmerac 1980:69). Međutim, supostavi li se toj tvrdnji činjenica da je navedeno pitanje postavljeno ne samo u Starčeviću

¹⁸ Drugi mu je kriterij sposobnost glagola da stoji kao dopuna uz tzv. “fazne” glagole (početak, nastanak, prestanak vršenja radnje); na faze ili dijelove može se dijeliti samo imperfektivna radnja, dok perfektivna predstavlja nedjeljivu cjelinu. Treći je kriterij vremenska rečenica s veznikom *dok* (Gojmerac 1980:69–73).

¹⁹ Gojmerac navodi izvor: F. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, IV. Syntax, Heidelberg, ²1926, str. 274. Prvo izdanje navedene gramatike objavljeno je 1868–1874.

Ričoslovju nego npr. i u Mažuranićevim *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika* (1839) i *Slovnici hrvatskoj* (1859), u Babukićevim gramatikama, te u Firholcerovoj (1847) i Volarićevoj (1854) gramatici hrvatskoga jezika, proizlazi da se o tome problemu raspravljalo u hrvatskome jezikoslovlju puno prije Miklošičeva gramatičkoga promišljanja o slavenskim jezicima. Međutim, izvor tome prezenskome pitanju hrvatskim je gramatičarima mogla biti gramatika J. Kopitara *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808) u kojoj autor eksplicitno navodi da se na pitanje *što radiš?* ne može odgovoriti prezentom svršenih glagola.²⁰ Do takva je zaključka moguće doći na temelju činjenice da navedeno Kopitarovo objašnjenje u svojoj gramatici *Grundzüge der ilirischen Sprachlehre* (1846–1849) ponavlja i V. Babukić: “Kopitar lehrt s. 310 (Grammatik), daß auf die Frage: was machst du? thust du? nicht mit dem Präsens eines Perfectivums geantwortet werden könne” (str. 624).

Indikativno je i to što se u citiranoj *Bilješci* Starčević poziva na *neke hrvatske gramatičare*, koji su već pisali o problemu svršenih glagola s obzirom na odgovor na pitanje *što sada radiš*, što znači da je poznavao sadržaje i problematiku određenih gramatičkih djela do objavljivanja svojega *Ričoslovja*.

Raspravljanje o pitanju glagolskoga vida Starčević u *Ričoslovju* završava odjeljkom u kojem nabroja temeljne razlike između svršenih i nesvršenih glagola, odnosno razlike u tvorbi glagolskih oblika s obzirom na ograničenja koja uvjetuje svršenost i nesvršenost glagolske radnje:

“§. 96. Poglavitna razlika medju sveršiteljnim, i nesveršiteljnim vrimenoričim stoji u tomu, da sveršiteljni neimaju u kazateljnom načinu *sadanjega* ni *polak prošavšega* vrimena.

Druga poglavita razlika stoji u tomu, da sveršiteljni imaju, a nesveršiteljni neimaju druge Dionoriči na *vši*.

Tako ravno Dionorič sadanjega vrimena na *ći, ća, će*, sveršiteljne neimaju, a trajateljne primaju; n. p. od *uzimati* dobro velim *uzimajuć, uzimajući*, ali od *uzeti* nemogu reći ni na *ć*, ni na *ći*” (1849: br. 59).

Da postoje ograničenja u tvorbi prezenta i imperfekta s obzirom na svršene glagole, rečeno je već u Starčevićevoj *Novoj ričoslovlju iliričkoj*. U ovome gramatičkom opisu Starčević dodaje još neke morfološke činjenice: nesvršeni

²⁰ “(...) daher kann man auf die Frage: *was machst du?* nicht mit dem Präsens eines Verbi *perfectivi* antworten” (Kopitar 1808:310).

glagoli nemaju particip perfekta, a svršeni nemaju particip prezenta ni glagolski prilog sadašnji.

Ovime je Starčević potvrdio da je ne samo uočio i opisao činjeničnu pojavnost svršenih i nesvršenih glagola nego je istaknuo i njihova temeljna morfološka svojstva.

Opis glagolskoga sustava poslije opisa svršenih i nesvršenih glagola Starčević nastavlja objašnjenjima o konjugaciji (sprezanju) glagola (razlikuje tri konjugacije, ovisno o prezentskom nastavku glagola) s obzirom na tvorbu (*izvod*) glagolskih vremena u okviru određenoga glagolskoga načina. U tom dijelu Starčević napominje da

“Kod izvoda vrimenah potribno je znati, da sveršiteljne vrimenoriči neimaju *polak*, ni *davno prošavšega* vrimena, ni Priričnoga, ni Dionoriči sadanjega vrimena; tako ravno trajateljne vrimenoriči mučno imaju drugu Dionorič na *vši*, one neimaju *polak prošavšega* vrimena” (1850: br. 1).

Svršeni glagoli, dakle, nemaju imperfekt ni pluskvamperfekt (vjerojatno zbog toga što nemaju imperfekt, kao jedan od oblika koji služi za tvorbu pluskvamperfekta), glagolski prilog sadašnji ni particip prezenta. Nesvršeni glagoli nemaju particip perfekta. Ostaje upitnim zašto nesvršeni glagoli nemaju imperfekt (moguće je objašnjenje vjerojatno pogreška u nazivu glagolskoga vremena). Slijedeći tekst o objašnjenju konjugacija uočava se da na određenim mjestima Starčević ima i dalje na umu obilježje svršenosti i nesvršenosti glagola. Tako npr. navodi da “vrimenoriči izhodeće na *uti* jesu sveršiteljne”, a “vrimenoriči izhodeće na *sti* nikoje su sveršiteljne, a nikoje nesveršiteljne” (1850: br. 3).

4. Zaključak

Analizom Starčevićeva gramatičkoga diskursa razlučuje se nekoliko temeljnih glagolskovidskih odrednica u dvama različitim autorovim pristupima gramatičkome opisu glagolskoga vida.

Hiperonimsko imenovanje kategorije glagolskoga vida ne postoji u obje gramatike, iako se u *Ričoslovju* ističe da “najpoglavitija razlika medju našim vrimenoričim stoji u tomu, da su jedne *trajateljne* iliti *nesveršiteljne*, a druge su *sveršiteljne*”. Hiponimske sastavnice kategorije – nazivi svršenih i nesvršenih glagola – eksplicitno su definirani u *Ričoslovju*, dok je u *Novoj ričoslovici* dana posredna definicija proizišla na temelju morfološke tvorbe imperfekta.

Na temelju odnosa glagolskoga vida i glagolskoga vremena Starčević je u *Novoj ričoslovici* upravo posredno i definirao svršene/nesvršene glagole jer se morfološki opis tvorbe imperfekta, aorista (ali i prezenta svršenih glagola) mora definirati s obzirom na vid, pa je zbog toga i nastao implicitan opis redljivih/neredljivih, tj. svršenih/nesvršenih glagola. U *Ričoslovju* autor navodi još i morfološka obilježja za particip perfekta i prezenta te za glagolski prilog sadašnji s obzirom na glagolski vid, a dodaje i dio o prezentskome pitanju *što (sada) činiš*.

Iako proces perfektivizacije/imperfektivizacije nije eksplicitno opisan, Starčevićem opisom pojma *vrimeno-koreno-riči* u *Novoj ričoslovici iliričkoj* ne samo da je postavljeno pitanje tvorbe glagola uopće (tj. jesu li svršeni glagoli korjeniti, a nesvršeni izvedeni ili obratno) nego i pitanje nastaju li svršeni glagoli od nesvršenih ili nesvršeni od svršenih.

O odnosu glagolskoga vida i načina vršenja glagolske radnje (*Aktionsart*) eksplicitna je postavka u *Ričoslovju* gdje je na temelju semantičkih skupina glagola autor istaknuo podjelu glagola po vidu najznačajnijom u sustavu hrvatskih glagola. Stoga takvo autorovo gramatičko rasuđivanje o glagolima, s obzirom na metodologiju opisa glagola po značenju i glagola po vidu, potvrđuje ona lingvistička promišljanja koja kategoriju glagolskoga vida i način vršenja glagolske radnje (*Aktionsart*) razumijevaju kao dvije različite činjenice u opisu glagola.

Na temelju Starčevićevih promišljanja u *Novoj ričoslovici* posredno je moguće dovesti u vezu još i odnos glagolskoga vida i glagolske osnove te glagolskoga vida i kategorije (ne)određenosti: prvo na temelju Starčevićeva opisa morfološke tvorbe nekih glagolskih vremena, a drugo u odnosu na ulogu koju, uz neodređene/određene pridjeve kao attribute, imaju svršeni i nesvršeni glagoli.

Iako Starčevićeve gramatike pripadaju različitim modelima opisa glagolskoga vida u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji – *Nova ričoslovica* posrednomu, a *Ričoslovje* neposrednomu opisu – glagolskovidske odrednice dobivene analizom gramatičkoga teksta svojstvene su nekim suvremenim gramatičkim i teoretskim sastavnicama u opisu glagolskoga vida.

Literatura:

APPENDINI, FRANCESCO MARIA 1808. *Grammatica della lingua illirica*. Ragusa.

BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1836. *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*. Zagreb.

BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1846–1849. *Grundzüge der ilirischen Sprachlehre*, u: *Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik od Josipa Drobnića, sa osnovom grama-*

- tike ilirske (protumačeno njemački i talijanski) od Vjekoslava Babukića*. Beč, 551–687.
- BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2002. Vrste riječi u gramatikama Šime Starčevića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28, Zagreb, 7–21.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2004. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do početka 20. stoljeća*, doktorska disertacija. Zagreb : Filozofski fakultet.
- DELLA BELLA, ARDELIO 1728. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, u: *Dizionario italiano, latino, illirico*. Venezia, 5–50.
- FIRHOLCER, LAVOSLAV 1847. *Horvatsko-slavonska slovnica za početnike*. Varaždin.
- GOJMERAC, MIRKO 1980. *Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku*, doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- KAŠIĆ, BARTOL 2002. *Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige* (prijevod s izvornika Sanja Perić Gavrančić). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KOPITAR, JERNEJ 1808. *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach, Nachdruck dr. Rudolf Trafenik – München, 1970.
- MAŽURANIĆ, ANTUN 1839. *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*. Zagreb.
- MAŽURANIĆ, ANTUN 1859. *Slovnica Hèrvatska. Dio I. Rěčoslovyje*. Zagreb.
- MIKLOŠIĆ, FRANC 1868–1874. *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, u: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Bd. 4. Wien.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. Izražavanje neodređenosti/određenosti imenica u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani*, knj. 3 (zbornik), Rijeka: Filozofski fakultet, 343–350.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. *Druga hrvatska skladnja: sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2003. Glagolske kategorije prema imenskima. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. (ur. S. Botica), Zagreb: Filozofski fakultet, 9–15.
- SILIĆ, JOSIP 1978. An Approach to the Study of Aspectuality in the Croatian Literary Language, u: Filipović, R. (ur.) *Contrastive Analysis of English and Serbo-Croatian: a) Verbal Aspect, b) Word Order*, Vol. II, (ZESCCP), Zagreb: Zavod za lingvistiku, 42–71.
- SILIĆ, JOSIP 1998. Morfonologija hrvatskoga glagola – tipovi osnova. *Riječki filološki dani*, knj. 2 (zbornik), Rijeka : Filozofski fakultet, 241–275.
- SILIĆ, JOSIP 2003a. *Hrvatski jezik 2* (šesto izdanje). Zagreb: Školska knjiga.

- SILIĆ, JOSIP 2003b. Ustrojstvo glagolske osnove uvjetovane glagolskovidskim promjenama. *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002.* (ur. S. Botica), Zagreb: Filozofski fakultet, 16–20.
- STARČEVIĆ, ŠIME 2002. *Nova ricsoslovica iliriska* (faks. pretisak izd. iz 1812). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- STARČEVIĆ, ŠIME 1849–1850. *Ričoslovje*. Glasnik dalmatinski (1849. godine od br. 34 /27. 9./ do br. 60 /25. 12./; 1850. godine od br. 1 /1. 1./ do br. 17 /26. 2./), Zadar.
- TAJRA, BRANKA 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- TAJRA, BRANKA 2002. Jezikoslovac Šime Starčević, u: Starčević, Š. *Nova ricsoslovica iliriska* (faks. pretisak izd. iz 1812). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 127–177.
- VINCE, ZLATKO 1971. Gramatike zadarsko-dalmatinskog jezičnog kruga. *Zadarska revija*, 20(4), Zadar, 285–300.
- VOLARIĆ, FRAN 1854. *Ilirska slovnica za početne učionice*. Trst.

Starčević's grammatical description of verbal aspect

Abstract

The paper analyzes the grammatical description of verbal aspect in *Nova ricsoslovica ilirička* (1812) and *Ričoslovje* (1849–1850) by Šime Starčević. Starčević had an indirect approach to verbal aspect in *Nova ricsoslovica ilirička* (*A New Illyrian Grammar*) since the concept of verbal aspect arose as a product of the primary description of verbal tenses (imperfect and aorist), while the description of perfective and imperfective verbs surfaced as a secondary element. In *Ričoslovje* (*Grammar*) Starčević explicitly distinguishes and defines perfective and imperfective verbs. The analysis of Starčević's grammatical discourse renders several fundamental determinants of verbal aspect distinctive in two different author's approaches to the grammatical description of verbal aspect: perfective and imperfective verbs, verbal aspect and verbal tense, verbal aspect formation (imperfectivization/perfectivization), the relationship between verbal aspect and *Aktionsart*.

Ključne riječi: glagolski vid, svršeni i nesvršeni glagoli, Šime Starčević, *Nova ricsoslovica ilirička* (1812), *Ričoslovje* (1849–1850)

Key words: verbal aspect, perfective and imperfective verbs, Šime Starčević, *Nova ricsoslovica ilirička* (1812), *Ričoslovje* (1849–1850)

